PROFESIONALISMUS A AMATÉRISMUS V ZRCADLE SOCIALISTICKÉHO SPORTU

Brigita Stloukalová

Katedra tělesné výchovy a sportu, Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

Předloženo v únoru 2008

Po 2. světové válce se sport ocitl v nových společenských poměrech, určených existencí dvou světových hospodářských soustav. Dlouholetý předseda Mezinárodního olympijského výboru (dále MOV) Avery Brundage odolal tlaku mezinárodních sportovních federací i národních olympijských výborů na vyplácení tréninkových a cestovních nákladů, jeho následovník lord Michael Killanin už uzdu povolil. Stavidla s definitivní platností otevřel ambiciózní Juan Antonio Samaranch, který se stal neomezeným diktátorem olympijského hnutí v 80. a 90. letech 20. století. Právě on umožnil vyplácení vysokých finančních částek sportovcům, a tím i účast profesionálních sportovců na olympijských hrách. Jaký vlastně byl vztah tzv. amatérského a profesionálního sportu? Byli sportovci v socialistických zemích amatéři nebo profesionálové? Jak socialistické země akceptovaly změny v olympijském hnutí v osmdesátých letech minulého století? Na tyto otázky se snaží předložený text odpovědět, přičemž hlavním zdrojem informací jsou soudobé dokumenty a denní tisk.

Klíčová slova: *amatérismus, profesionalismus, olympijské hnutí, studená válka*

AMATÉRSKÝ SPORT V POČÁTCÍCH OLYMPIJSKÉHO HNUTÍ

Na počátku 19. století v Anglii vznikl vedle sebe sport patronátní a gentlemanský jako obraz uspořádání společnosti. Patronátní sport se stal předobrazem sportu profesionálního, sport anglické aristokracie se stal sportem amatérským. Profesionalismus a amatérismus tak vznikl na základě konceptu sociálního.¹ Prvotní snahou bylo oddělit sport gentlemanů a sport manuálně a jinak fyzicky pracujících lidí. Sport se však rychle rozšiřoval a přitahoval zájem všech. Na obou stranách byla stále častější snaha změřit si navzájem své síly. Koncept sociální tak byl vystřídán konceptem morálním, etickým. Etický koncept sportu se stal východiskem pro pedagogické úsilí Pierra de Coubertina, které se odrazilo v obnovení

olympijských her na konci 19. století. Sport, který odmítal využití fyzických schopností a dovedností k hmotným ziskům, jeho hlavní hodnotou byla osobní čest a fair play.² Tento koncept morální přetrval první polovinu 20. století, byl ale doplněn konceptem materiálním. Problém amatérismu byl zúžen na problém hmotného profitu ze sportu. Obětí tohoto chápání amatérského sportu se stal jeden z největších atletů všech dob, americký vícebojař Jim Thorpe, který přišel o dvě zlaté medaile z olympijských her v roce 1912, protože se ukázalo, že v roce 1909 hrál za profesionální baseballový tým a vydělal si asi 500 dolarů. Po téměř sedmdesáti letech byl rehabilitován a jeho medaile byly vráceny jeho dceři v roce 1983.³

Amatérská otázka byla v olympijském hnutí znovu a znovu otevírána. O amatérismu se hovořilo i na jednání technické části VIII. Olympijského kongresu v Praze v roce 1925. Tady bylo stanoveno, že olympijských her se nemůže zúčastnit ten, „1. kdo je profesionálem nebo jím byl vědomě ve vlastním sportu nebo v jiném sportu, 2. kdo přijal náhradu za znemožněný výdělek.“⁴ Tato definice přežila až do druhé poloviny 20. století. Po druhé světové válce MOV rozhodl, že musí vyřešit otázku účasti sportovců, tj. otázku profesionalismu. Profesionálem byl každý, pro koho byl sport zdrojem obživy. Do této skupiny patřili i učitelé tělesné výchovy a trenéři. Takové pravidlo bylo už po válce hodně zastaralé, a tak účastníci 39. zasedání MOV v Lausanne v roce 1946 rozhodli, že učitelé lyžování budou považováni za amatéry, pokud po 1. říjnu 1946 nepřijmou za svou činnost plat. Rozhodnutí platilo pouze pro lyžování, učitelé tělesné výchovy, trenéři a instruktoři v jiných sportech zůstali nadále mezi profesionály. Zejména atletická federace se stavěla velmi odmítavě k jakýmkoliv snahám o revizi definice olympijského amatéra.⁵ Ale svět se po druhé světové válce ocitl ve zcela nových společensko politických poměrech. V poválečném uspořádání Evropy se začaly utvářet dva rozdílné světy, které se odlišovaly politicky i ekonomicky. Amatérský koncept morální ustoupil do pozadí a pozornost olympijských představitelů, jak uvidíme dále, se v budoucnu upírala hlavně k materiálnímu konceptu.

„STÁTNÍ AMATÉŘI“ PŘICHÁZEJÍ

V Československu se názory na profesionální sport zvolna měnily pod vlivem nového vzoru, Sovětského svazu. Tělovýchovný časopis *Ruch* v komentáři k výše zmíněnému zasedání MOV napsal, že „jen v Rusku mají odvahu docela otevřeně odměňovat velkými peněžitými částkami sportovce za jejich vynikající výkony“.⁶ Sovětský svaz vystoupil po válce ze své izolace a v nových politických podmínkách měl mj. zájem zapojit se do mezinárodních sportovních soutěží včetně olympijských her. Sovětští představitelé si

uvědomili, že sport by se mohl stát významným prostředkem v úsilí za rozšíření socialismu a komunismu po celém světě.⁷ Sovětský svaz však doposud nebyl členem MOV a také jeho sportovní svazy neexistovaly nebo nebyly členy příslušných mezinárodních sportovních federací (MSF). Tato skutečnost byla na překážku jejich účasti na mezinárodních soutěžích a mistrovstvích i na olympijských hrách. Dlouhodobou překážkou bylo již zmiňované otevřené vyplácení odměn za překonané rekordy sportovcům v SSSR.⁸ Vyplácení finančních odměn za výkon bylo v rozporu s pravidly MOV o amatérismu. Na zasedání IAAF v květnu 1947 sovětské představitelé ukazovali zájem o členství, vysvětlili svůj přístup k amatérské otázce a v červenci přijali dekret *O odměnách sovětských sportovců za sportovní výkony*. SSSR byl přijímán do řady mezinárodních federací a v prosinci 1947 byl přijat i do IAAF (v roce 1946 se zúčastnil mistrovství Evropy bez členství v IAAF, která tehdy z dobré vůle Sovětskému svazu ustoupila). Tyto důležité dveře pro SSSR otevřel lord Burghley, když vyjádřil porozumění pro sovětský systém státem podporovaných sportovců a vysvětlil ho představitelům MOV.⁹ Olympijský výbor SSSR byl založen 23. dubna 1951. Tím byly splněny všechny protokolární podmínky a MOV uznal Olympijský výbor SSSR na svém 45. zasedání ve Vídni dne 7. května 1951. Vstup Sovětského svazu na olympijskou scénu v Helsinkách v roce 1952 znamenal otevření nové éry ve vývoji olympismu i ve vývoji sportu. Sportovní soutěže a obzvláště olympijské hry se staly náhradní „válečnou“ arénou pro dva rivaly - dvě supervelmoci reprezentující protikladné společenské a politické systémy. A nebylo žádných pochybností, že daný stav obě strany přijímají ochotně.

Na předcházejících řádcích se opakovaně objevují zmínky o státem podporovaných sportovcích. Tato „institute“ se objevila v padesátých letech 20. století i v československém sportu.¹⁰ O co se vlastně jedná? Zjednodušeně řečeno stát prostřednictvím Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport (SVTVS) zajišťoval pracovní místa několika stovkám vynikajících sportovců - reprezentantů. Na těchto místech platila opatření, která umožňovala využít osm (v roce 1956 šestnáct) hodin z týdenní pracovní doby v celoročním průměru pro sportovní přípravu a zajistit potřebné sportovní náradí a náčiní. Sportovci dostávali plnou refundaci mzdy za pracovní volno pro trénink. Ve skutečnosti se jednalo o fiktivní pracovní místa. SVTVS dále prosazoval umístění mladých reprezentantů na studia nebo do armády. Nejdůležitějším bodem státní péče bylo poskytování měsíčních vyživovacích příspěvků, které dostávali vybraní reprezentanti měsíčně a jejichž výše byla určena podle náročnosti sportu, momentální výkonnosti a morálně charakterových vlastností.¹¹ V roce 1954 byly zavedeny odměny za vynikající sportovní výsledky a za rekordy, které byly vypláceny podle „významu

dosaženého vítězství s hlediska sportovního a politického“ a s „přihlédnutím k charakterovým a politickým vlastnostem závodníka“. ¹² Přestože tato opatření byla zjevně v rozporu s pojetím amatérismu v MOV (viz níže), obhájily socialistické země svůj systém s tím, že jejich ekonomika nezná soukromé vlastnictví, peníze nepocházejí ze soukromého sektoru nebo od pořadatelů soutěží, tedy je vše v pořádku.

Pro tento systém péče o vrcholové sportovce v socialistických zemích se ve světě vžilo označení „státní amatér“. Nebyl přijímaný bez výhrad, jak uvidíme dále. A k jeho velkým odpůrcům patřil i Avery Brundage, který byl v roce 1952 zvolen do čela MOV.

AVERY BRUNDAGE A JEHO POJETÍ AMATÉRISMU

Avery Brundage vládl olympijskému hnutí dlouhých dvacet let. Předsedou MOV se stal na olympijských hrách v Helsinkách, ale již před tím měl v MOV výrazný vliv. V olympijském hnutí sledoval čtyři hlavní myšlenky: ¹³

1. Chtěl pokračovat v Coubertinově ideálu výchovy sportem ke světu bez válek a diskriminací. Kladl důraz zejména na etickou část olympijských ideálů. Brundage vystupoval proti nacionalismu, který se ve sportu objevoval. A zašel příliš daleko, když požadoval zrušení olympijského vítězného ceremoniálu se vztyčováním státních vlajek a hraním hymen, protože se domníval, že se tak alespoň v olympijském hnutí nacionalismu zbaví.

2. Dával přednost individuálním sportům. Kolektivní sporty, které se na olympijské hry nabalovaly právě v letech Brundageho předsednictví, přispívaly k tzv. gigantismu her. Bylo zapotřebí více sportovišť, více ubytovacích a stravovacích kapacit atd.

3. Do dějin olympijského hnutí vstoupil Brundage hlavně jako zastánce ryzího amatérismu. Vystupoval nejen proti „placenému“ sportu, ale i proti placeným trenérům a dlouhodobým sportovním soustředěním. To vše však byly věci běžné již za jeho vlády v MOV. V boji proti profesionalismu ve sportu zůstal osamocen a přímo v olympijském hnutí se Brundageovi říkalo „poslední amatér“.

4. Zcela v souladu s bojem proti profesionalismu rovněž vystupoval proti komercializaci ve sportu. Byly to pro něj spojené nádoby a pozdější vývoj ukázal, že měl pravdu. Komercializace sportu jde podle něj proti amatérismu, protože souvisí s vyplácením částek v souvislosti se sportovním výkonem.

V době, kdy Brundage stál v čele MOV, se na pořad dne dostal tzv. paragraf 26 olympijských řádů. Jednalo se o definici způsobilosti k účasti na olympijských hrách (angl.

eligibility). Olympijské řády z roku 1958 definují amatéra jako toho, „kdo provozuje a vždy provozoval sport ze záliby a pro zábavu, ať již pro tělesný nebo morální požitok, bez přímého či nepřímého prospěchu.“¹⁴ Výklad tohoto pravidla dále uvádí, že účastník her se nesmí nikdo, kdo byl v kterémkoliv sportu registrován jako profesionál, kdo byl placen jako trenér, kdo dostal finanční nebo snadno zpeněžitelnou odměnu za účast na soutěži, kdo získal náhrady svých nákladů spojených s tréninkem či účastí na soutěži, kdo se účastnil v reklamě, v divadle, ve filmu, v rozhlase, jako komentátor ne pro své kvality v oboru, ale pro své sportovní výkony. Sportovec, který předem řekl, že chce přejít k profesionálům, byl také vyloučen, protože „toto počínání narušuje nezištnost, která má být hlavní ctností sportovce amatéra.“¹⁵

V roce 1962 byl paragraf 26 pozměněn, ale podstata čistého amatérismu zůstala zachována. Ale je zde upřesněno (a v tom je paragraf 26 nový), že amatérskou kvalifikaci nemůže mít sportovec, který nemá základní povolání nyní i v budoucnosti, který dostal nebo dostává odměny za svou účast ve sportu a který nedodržuje pravidla své mezinárodní federace a výklad předloženého paragrafu 26. Z účasti jsou nadále vyloučeni mj. ti, kteří osobně těží ze sportu (výjimkou jsou administrativní funkce v amatérském sportu) a placení trenéři. Stále platí, že jakékoliv výhody získané v souvislosti se sportovním úspěchem, včetně postupu ve funkci ve svém zaměstnání, zbavují sportovce statutu amatéra. Navíc je zde v této souvislosti konkrétně jmenována i vojenská služba, což by se dalo považovat za narážku zejména na sovětské sportovce, kteří se často schovávali za armádu. Jasnou narážkou na socialistický systém státní péče je zdůraznění, že „každé zaměstnání sportovce má být opravdové a nemá být pouze pláštíkem umožňujícím vyšší kvantum tréninku či soutěžení.“¹⁶ Tato poznámka přesně charakterizovala postavení sportovců tzv. socialistických zemí v jejich zaměstnání. Naopak se pravidla uvolnila v úhradě cestovného nebo pobytových výloh, sportovec mohl dostat od své sportovní organizace nezbytnou výzbroj a výstroj a kapesné během olympijských her. Byla umožněna i náhrada ušlé mzdy v případě, že osoby, které na sportovci závisí, by utrpěly újmu. Citované vydání olympijských řádů je doplněno komentářem, v kterém je zdůrazněno rozdílné chápání slova amatérismus. Argumentace se od dob lorda Burgleyho výrazně nezměnila. Péče o člověka, o jeho rozvoj a zajištění jeho existence je samozřejmostí v socialistickém společenském systému a týká se tedy i sportovců. Příjmy sportovců vyplývají z péče kolektivu, nikoliv ze sportu. V tom spočívá hlavní rozdíl mezi socialistickým a kapitalistickým systémem. V podmínkách kapitalistické ekonomiky je sportovec zbožím a sportovní soutěže se mohou stát zdrojem zisku soukromníků či

obchodních společností.¹⁷ Olympijské řády z roku 1962 za doby Brundage nedošly k žádným dalším změnám a platily v této podobě dalších dvanáct let.

Než půjdeme dále, zamysleme se nad vztahem tzv. lidově demokratických zemí k Avery Brundageovi. S odstupem několika desítek let můžeme konstatovat, že byl velmi rozporuplný. Se svým systémem péče o vrcholové sportovce byly samozřejmě v rozporu s ideálem čistého amatérismu šéfa olympijského hnutí. V Československu vznikala počátkem sedmdesátých let síť sportovních škol, tréninkových středisek mládeže a středisek vrcholového sportu. Běžný byl dvoufázový trénink, jenž ve své podstatě vylučuje řádné zaměstnání, placení trenérů, dlouhodobá soustředění, sportovci bývali formálně vedeni jako zaměstnanci státních podniků nebo jako studenti a dostávali i odměny za vítězství či rekordy. Nejednalo se o vysoké částky, ale umožňovaly o něco vyšší životní úroveň než byla tehdy běžná. Na druhou stranu jim vyhovoval Brundageův přístup ke komerci a reklamě ve sportu. Negativní postoj MOV ke komercializaci oslaboval konkurenci pro socialistické země. Řada vynikajících sportovců ze západních zemí, zejména hokejisté, lyžaři, krasobruslaři nebo cyklisté se pro svůj profesionalismus nemohla účastnit olympijských her a dalších mistrovských soutěží.

Na konci šedesátých let se objevoval zřetelný nesouhlas se stavem olympijských řádů v celém sportovním světě bez rozdílu společensko-ekonomického systému. Země východního bloku měly svázané ruce v progresivním rozvoji svého systému péče o sportovní reprezentaci, pohybovaly se na hraně olympijských řádů. Tzv. kapitalistické země nemohly na olympijské hry vysílat své nejlepší sportovce, protože hranice mezi profesionálním a amatérským sportem byla u nich příliš zřetelná. Význam olympijského vítězství však byl stále důležitější, často měl i politický podtext např. v případě Německé demokratické republiky, a tak se častěji objevovala kritika státních amatérů. Terčem kritiky byli mj. českoslovenští a sovětské hokejisté, kteří objížděli turnaje v Kanadě a v USA a jejichž civilní zaměstnání tak bylo zpochybněno. Ale podobné útoky se netýkaly jen jich. V téže situaci byli lyžaři, krasobruslaři a další. Ve vzájemných sporech vykrytalizoval společný požadavek na změnu paragrafu 26, který však v době Brundageho předsednictví neuspěl. Naopak v roce 1967 již osmdesátiletý Brundage znovu úspěšně kandidoval do své funkce, a tak se jakékoliv změny opět odsunuly na později. Podstatné je, že v roce 1968 vznikla komise při MOV, která měla za úkol vyhodnotit současný stav a zpracovat návrh nového znění statutu olympijského amatéra. Předsedou této komise se stal rumunský člen MOV Alexandru Siperco.¹⁸

DVÍRKA SE POOTEVÍRAJÍ

Před zimními olympijskými hrami v Sapporu v roce 1972 vyvrcholily problémy s amatérským statutem světové lyžařské špičky. Mezinárodní lyžařská federace (FIS) přišla s rozdělením závodníků na skupinu s olympijskou kvalifikací a skupinu s kvalifikací FIS, která mohla přijímat finanční odměny z reklamy. To vzbudilo velkou nevoli šéfa olympijského hnutí, který dokonce požadoval vyloučení lyžařů z programu olympijských her.¹⁹ Vyvrcholil také spor mezi kanadským a evropským (tj. československým a sovětským) ledním hokejem. Kanadčané také bojkotovali olympijské turnaje v roce 1972 a 1976 a přestali udržovat jakékoliv kontakty s evropským hokejem, dokud nebudou mít právo použít své nejlepší hráče podobně jako evropské týmy.²⁰

Se založením komise při MOV byla zahájena intenzivní aktivita zemí východního bloku v oblasti definice olympijského amatéra. Československý olympijský výbor (ČSOV) přišel s návrhem na změnu pravidla 26, který doporučoval pojem amatér nahradit pojmem kvalifikace pro olympijské hry. Jednalo se o negativní definici, protože návrh mluvil zejména o tom, kdo na olympijské hry nemůže, a to velmi obecně (ten, kdo nedodržuje pravidla své mezinárodní federace a oficiální výklad článku 26). Návrh také doporučoval nelimitovat časově dobu na trénink, zakázat v olympijských sportech otevřené soutěže a zrušit zákaz účasti na olympijských hrách pro sportovní novináře, učitele tělesné výchovy a trenéry.²¹ K termínu 69. zasedání MOV v Amsterdamu v roce 1970 připravila Sipercova komise „revoluční“ návrh statutu olympijského sportovce, který v řadě bodů korespondoval s představami ČSOV. Komise přestala pracovat s pojmem amatér a naopak prohlásila, že „špičkový sportovec přispívá ke kulturnímu bohatství společnosti a že společnost je povinná ho za tento přínos honorovat tím, že se stará, aby svou snahu o vysoký výkon neplatil draze tím, co ztrácí na vzdělání a na postupu v povolání.“²² Právě důraz na sociální stránku života vrcholových sportovců se v budoucnu stal důležitým prvkem v prosazování nového pojetí olympijského sportovce. Avery Brundage znění zprávy naprosto šokovalo a napřel všechno své úsilí, aby návrh v této podobě nebyl přijat. Na zasedání dokonce přednesl svůj vlastní příspěvek k olympijské kvalifikaci - navrhl zrušit zimní olympijské hry pro nadměrnou komerci a profesionalismus v zimních sportech. Ani návrh Sipercovy komise ani předsedy MOV nebyly na zasedání v Amsterdamu přijaty a problém pravidla 26 se odsunul na později. Přestože úsilí o zachování čistého amatérismu v duchu přelomu 19. a 20. století bylo vlastní zejména Brundageovi, domnívám se, že znění olympijského statutu v té podobě, která byla přednesena Sipercem v roce 1969, předběhlo dobu, což se potvrdilo o dalších pět let

později, kdy konečně změny v pravidle 26 prošly. Navíc Brundage sám by se svým odmítnutím neuspěl, proti návrhu se postavila většina členů MOV.

Na počátku sedmdesátých let 20. století vyvrcholil spor mezi Brundagem a lyžařskou federací. Čtyři týdny před zahájením zimních olympijských her v Sapporu v roce 1972 vytáhl Brundage silnou kartu. Požadoval vyloučit všechny lyžařské soutěže z programu olympijských her a uspořádat na olympijských tratích pouze mistrovství světa. MOV nakonec respektoval zprávu kvalifikační komise a všichni lyžaři byli k účasti na olympijských hrách puštěni. S jedinou výjimkou - světová lyžařská jednička Karl Schranz byla obviněna z reklamních aktivit pro kávovou firmu. Jeho případ byl posledním skandálem ve světovém sportu na téma profesionalismus. Na zasedání MOV při letních olympijských hrách v Mnichově v tomtéž roce pětadesátiletý Avery Brundage už nekandidoval do funkce předsedy MOV a na jeho místo byl zvolen irský lord Michael Killanin.

To jsme se v čase posunuli z šedesátých let do normalizačních let sedmdesátých. Jak Československo a další východní země utvářely v těchto letech svůj vztah k profesionálnímu sportu? Stále rozvíjely systém státní péče o sportovní reprezentanty a zdokanalovaly ho, do sportu a jeho všestranné podpory šly nemalé částky státních rozpočtů. Československo v tomto směru vyvíjelo silné aktivity, protože za ostatními socialistickými zeměmi, zejména za Sovětským svazem a Německou demokratickou republikou, výkonnostně zaostávalo. Byla uvedena do činnosti síť středisek vrcholového sportu, tréninkových středisek mládeže a sportovních škol. Péče o talenty a vrcholové sportovce tak byla ještě více centralizována. O pět let později v roce 1978 byl přijat dokument *Návrh na organizaci státní péče o tělesnou výchovu a sport*, který vrátil péči o vrcholový sport do rukou státu - byly zřízeny Vládní výbory pro tělesnou výchovu a sport, které se zaměřovaly na olympijský úspěch našich sportovců i na masový sport.

Stále více se i v západních zemích objevoval apel nezbytnosti podpory sportu ze strany státu. Země východního bloku se tak dostaly do pozice těch moudrých, kteří v předstihu pochopili logiku vývoje. Požadavek na zajištění sociálních a životních podmínek vrcholových sportovců se promítal do návrhů olympijské kvalifikace, které se opakovaně vracely na stůl Mezinárodního olympijského výboru. S novým předsedou této elitní sportovní organizace však úsilí o změnu pravidla 26 přestalo být marným bojem s větrnými mlýny. Lord Michael Killanin se vypořádal se s direktivním řízením MOV, dal větší prostor komisím a po čtyřiceti třech letech uspořádal v roce 1973 Brundagem dlouho odkládaný Olympijský

kongres ve Varně. Kongres projednal i problematiku amatérského statutu s cílem připravit nové znění pravidla 26 na 75. zasedání MOV ve Vídni v roce 1974. Příslušný paragraf olympijských řádů byl s úspěchem projednán hned první den vídeňské schůze a bylo rozhodnuto, že bude platit už pro příští olympijské hry v roce 1976.²³ Znění přijatého paragrafu nebylo tak radikální jako Sipercův návrh z roku 1970, ale znamenalo průlom do zažitých tradic olympijských her. Dva základní body nehovořily o amatérovi, ale o olympijské kvalifikaci a říkaly, že olympijský sportovec „musí zachovávat a dodržovat stanovy MOV a také řády své mezinárodní federace, jak byly schváleny MOV, i když by tyto řády byly přísnější než řády MOV, a nesmí přijmout, dříve i nyní, peněžní odměnu ani obdržet hmotné výhody za provozování sportu, vyjímaje to, k čemu ho opravňují prováděcí ustanovení doplňující toto pravidlo.“²⁴ Prováděcí doplňky zmírňovaly postavení učitelů tělesné výchovy v základním školním stupni (nicméně profesionální trenéři v jakémkoliv sportu na olympijské hry nadále nesměli) a zaváděly řadu finančních příspěvků pro sportovce na náhradu nákladů na stravu, ubytování a dopravu, kapesné, pojištění, sportovní vybavení, lékařskou a trenérskou péči. Umožňovaly úhradu ušlé mzdy, přijímat ceny v mezích mezinárodní federace a stipendia na vysokých školách. Řada omezení však ještě zůstala, i když je otázka, jestli je za omezení můžeme považovat. Sportovci - olympionici nesměli propůjčit své jméno reklamě s výjimkou smlouvy podepsané národním olympijským výborem nebo sportovní federací. Příjmy z takové reklamy pak nešly sportovci, ale přímo na zmíněné sportovní organizace. V průběhu olympijských her nebo mistrovských soutěží sportovci nesměli nosit reklamu na těle s výjimkou tovární značky na výzbroji či výstroji, rovněž toto bylo na dohodě národního olympijského výboru či federace. Sportovec s olympijskou kvalifikací se tak stával „majetkem“ svého národního olympijského výboru a sportovního svazu. Mezi zákazy prováděcích ustanovení rovněž patří, že „závodník nesmí být v přítomnosti nebo minulosti profesionálem v kterémkoli sportu nebo podepsat profesionální smlouvu před oficiálním ukončením her.“²⁵

Ačkoliv pravidlo 26 z roku 1974 bylo výrazným pokrokem na cestě za uznáním nároků vrcholových sportovců na zajištění sportovní kariéry a posportovní budoucnosti, stále rozlišovalo amatérský sport. Hranice amatérského sportu se pouze posunula dál, když byly legalizovány některé finanční příjmy sportovců, přičemž rozhraní mezi amatérismem a profesionalismem se stalo méně zřetelné. Jediným dělítkem byly vlastně národní olympijské výbory a sportovní federace na národní i mezinárodní úrovni. Prováděcí ustanovení otevřela některé možnosti pro profesionály, pro otevřené soutěže a hlavně poskytla odrazový můstek

pro nástup reklamy a komerce do sportu. Mezinárodní olympijský výbor překročil svůj Rubikon. Vytoužená změna přinesla rozčarování zemím východního bloku, zejména jejich sportovním mocnostem. Dlouholetá praxe jejich péče o vrcholové sportovce byla konečně oficiálně uznána, ale nic nového pro ně vlastně nepřinesla. Možnosti zemí se socialistickou ekonomikou uzavřít obchodní kontrakty s významnými firmami zabývajícími se výrobou sportovních potřeb byly v sedmdesátých letech vzhledem k politické situaci prakticky nulové, a tak kritika sportovců ze západních zemí byla častější a tvrdší. Reklama ve sportu, vysoké peněžní částky za sportovní výkony se staly terčem zlostných útoků komunistického tisku na rozvíjející se péči o sport v západních zemích.

Zatímco socialistické země kritizovaly kapitalistickou část světa s profesionálním sportem a se vznikajícím sportovním byznysem, tak se čím dál častěji objevovala kritika řízení sportu v západních zemí mezi samotnými sportovci z těchto zemí. Ti zdůrazňovali, jak vynikající podmínky mají sportovci např. v Sovětském svazu nebo v Německé demokratické republice, vyzdvihovali podíl státu na podpoře sportu a vytvářeli stálý tlak jak na řídicí sportovní organizace ve svých zemích, tak na mezinárodní sportovní organizace. Zdálo se, že centrální řízení sportu a státní podpora představují vrchol v péči o sportovce. V této atmosféře novodobé olympijské hry dospěly ke své krizi na přelomu let sedmdesátých a osmdesátých. Propojení politiky a sportu vyplulo na povrch a nastalo „období bojkotů“ - africký bojkot v Montrealu 1976, americký bojkot v Moskvě 1980 a bojkot některých socialistických zemí v Los Angeles 1984. Bylo jasné, že musí přijít nový a silný impuls, aby olympijské myšlenky a ideály zůstaly zachovány.

PRŮLOM

Na olympijských hrách v Moskvě v roce 1980 byl novým předsedou MOV zvolen Juan Antonio Samaranch, který byl žhavý na to, aby ukázal, že je flexibilnější, odhodlanější a silnější než jeho předchůdce. Samaranch změnil zažitou strukturu komisí MOV a dal zároveň podnět k založení nových komisí, z nichž nejvýznamnější a svým způsobem progresivní byla komise sportovců.²⁶ Nutno přiznat, že jeho zájem se neupíral pouze k vrcholovému sportu, kde stále probíhal nekonečný duel amatérismus - profesionalismus, ale že se zaměřil i na další aspekty sportu. Oprášil Coubertinovy myšlenky a svůj zájem nasměroval i k tzv. masovému sportu, který nazval sportem pro všechny.

Samaranch v roce 1981 uspořádal podle plánu Olympijský kongres v Baden-Badenu. Jeden z hlavních bodů kongresového jednání, který přitahoval největší zájem sportovní

veřejnosti, byl - pravidlo 26. Na počátku osmdesátých let se již některé mezinárodní sportovní federace (MSF) zcela otevřeně vyjadřovaly pro profesionalismus v olympijském sportu a tyto hlasy sílily právě před kongresem. Představitelé sportu v socialistických zemích zahájili kampaň za obranu amatérských ideálů, ale byl to jen marný pokus zastavit vlak, který samy uvedly do pohybu. Např. sovětský místopředseda Vitalij Smirnov řekl, že „sportovci musí podávat vrcholné výkony díky organizaci, systému, struktuře tělovýchovného hnutí v jejich zemích“, a odsoudil „stimuly výhradně materiálního charakteru... vysoké odměny sportovcům, zisky organizátorům, podnikatelům“, podle něj „velký zisk a olympismus samozřejmě nejdou dohromady.“²⁷ Jeho tóny však hrály falešně. Amatéři této doby dostávali náhrady cestovného a diety, finanční odměny, kromě sportu neměli žádné další opravdové povolání, ze sportu plynuly jejich jediné příjmy.

Sami sportovci, kteří se kongresu účastnili, zdůrazňovali svůj odmítavý postoj k profesionalismu, vystupovali proti tzv. open soutěžím a volali po sociálních jistotách po vzoru socialistických zemí. Kongres udělal šalamounské rozhodnutí. Na jedné straně rozhodl, že profesionálové se nadále nemohou účastnit olympijských her a že reklama nemá přístup na olympijské hry, a podpořil tak znění pravidla 26 z roku 1974. Na druhé straně rozšířil prováděcí směrnice o ustanovení, že MSF zodpovídají za svá vlastní pravidla pro kvalifikaci sportovců, která musí být stejná pro mistrovské soutěže i olympijské hry a musí být schválena výkonným výborem MOV. Přijal také některé nové body k prováděcím směrnicím, z nichž nejdůležitější bylo, že „mezinárodní olympijský výbor, mezinárodní sportovní federace a národní olympijské výbory přebírají odpovědnost za ochranu a podporu sportovců.“ V odstavci o kvalifikaci se objevil dodatek, že olympijských her se nesmí účastnit ten sportovec, který přijal materiální výhodu za svou přípravu nebo účast ve sportovní soutěži bez vědomí své sportovní federace nebo národního olympijského výboru.²⁸ Kongres také schválil konání tenisového turnaje na olympijských hrách v roce 1988. Tím byly olympijské hry prakticky otevřeny, protože špičkový tenis byl ryze profesionální. Zbývalo už jen pár kroků. Sovětský svaz a jeho satelity modernizované znění pravidla 26 zprvu přivítaly, ale pak usoudily, že zašlo příliš daleko. Začali s námitkami proti penězům, které najednou vydělávali západní sportovci. Tzv. profesionální sport, sportovní reklama i postupující komercializace se staly terčem útoků, socialistických funkcionářů. Sportovní federace, kde východoevropské země měly převahu, přijímaly podstatně přísnější pravidla o způsobilosti k účasti na hrách než ostatní.²⁹

V různých MSF bylo tempo profesionalizace soutěží různé. Sporty jako kanoistika, veslování apod., kde profesionální sport neexistoval, samozřejmě o změnu pravidla nijak zvlášť neusilovaly. Kolotoč se točil kolem tenisu, který se měl po šedesáti čtyřech letech objevit na olympijských hrách. Výkonný výbor MOV touto dobou již nezakrýval svůj zájem na otevření olympijských soutěží. Okruh lidí kolem předsedy Samaranche vedl rozsáhlé obchodní aktivity na všech stranách, MOV měl narůstající zisky z prodeje televizních práv, obchodoval s olympijskými symboly. Nejvyšší vedení MOV chtělo vidět profesionály na nejbližších olympijských hrách, aby zvyšovalo zisky. V únoru 1985 výkonný výbor MOV rozhodl, že otevře soutěže ve fotbalu, hokeji a tenisu, pokud jejich MSF stanoví věkové limity. Věk se tedy měl stát jedinou podmínkou pro olympijskou kvalifikaci. Výkonný výbor přestal pracovat s pojmem pravidlo 26. Generální sekretář MOV Marian Renke z Polska připravil text tzv. kodexu sportovce, který upravoval práva a povinnosti sportovců, podtrhoval význam fair play a olympijskou morálku. Účastník olympijských her „musí dodržovat a respektovat Olympijskou chartu, stejně jako pravidla mezinárodní federace svého sportu“. Za stanovení pravidel olympijské kvalifikace měly v budoucnu odpovídat pouze MSF, národní olympijské výbory ztratily na posuzování svůj podíl. Kodex sportovce připouštěl účast profesionálů na olympijských hrách, i když s podmínkou, že na olympijských hrách není přípustná žádná forma finanční odměny. Navzdory úsilí olympijských výborů přijalo kodex sportovce 91. zasedání MOV v Lausanne v říjnu 1986. Kvalifikační komise MOV souhlasila s účastí hokejových profesionálů z NHL, pro olympijský fotbal byla stanovena věková hranice 23 let.³⁰ Otazníky zůstaly pouze okolo tenisu, v jeho případě rozhodnutí padlo na 92. zasedání MOV v Istanbulu v roce 1987. Po dvouhodinové diskusi zasedání připustilo, že profesionální tenisté se mohou bez omezení účastnit olympijského turnaje, avšak za dodržení některých podmínek. Např. budou hrát na turnaji bezplatně, nebudou mít na oblečení reklamu a jejich účast musí potvrdit tenisový svaz i jejich národní olympijský výbor. Po tomto rozhodnutí už nic nestálo dalším federacím v cestě.

Mezitím se zcela změnila společensko politická situace ve východní Evropě. Do čela Sovětského svazu se dostal Michail Gorbačov, který nastoupil cestu tzv. perestrojky ve své zemi a byl rychle následován ostatními socialistickými státy. Hlavním cílem perestrojky bylo pozdvihnout upadající hospodářství Sovětského svazu, zároveň s tím se uvolňovala svázaná společenská atmosféra. Samozřejmě se nastoupené změny týkaly i sportu. Pro sportovce Sovětského svazu a dalších zemí se otevřely nové možnosti, včetně častějších výjezdů do zahraničí a nabídek atraktivních smluv s firmami vyrábějícími sportovní zboží. V dubnu 1987

vystoupil mistr světa v šachu Garri Kasparov s prohlášením, které způsobilo rozpaky v socialistických zemích. „Sovětský sport musí získat profesionální statut na základě zákona.... Sportovci nemusí být fiktivně zaměstnáni v nějakém podniku, ale prostě pracovat ve svém hlavním povolání - ve sportu.... Profesionalizace sportu, odloučení vrcholového sportu od masové tělesné výchovy, to je podle mne jediný základ, na kterém je třeba budovat novou strukturu sovětského sportu.“³¹ To jsou některé formulace, které Garri Kasparov použil. Prorazil tak jednoznačný oficiální postoj socialistických zemí, který se stavěl proti profesionalizaci. Např. sportovní publicista z NDR Dieter Wales uvedl, že snaha buržoazního MOV dostat na olympijské hry profesionály pramení z úsilí vytvořit protiváhu vynikajícím sportovcům ze socialistických zemí a omezit tak jejich prvenství v některých sportech.³² V této atmosféře se blížily olympijské hry v Soulu.

Československo vyslalo do Soulu poměrně početnou výpravu včetně našich nejlepších tenistů, kteří patřili ke světové špičce, tj. byli profesionály. Výsledky z těchto olympijských her známe. Československo získalo osm medailí, z toho tři - zlato, stříbro, bronz - vybojovali tenisté. Tento fakt otevřel v závěrečném hodnocení naší účasti řadu otázek. Jak dalece je účinná naše státem řízená příprava vrcholových sportovců ve vybavených střediscích s veškerou materiální podporou? Tenisté státní péči vůbec nepodléhali a žádnou podporu nedostávali. Trávili většinu roku na turnajích ve světě a za svůj trénink si zodpovídali sami. Vzorem pro zbytek československé výpravy byli svým skromným vystupováním, minimálními nároky na podmínky v olympijské vesnici a vrcholnou motivací. Pro československé sportovní funkcionáře byli překvapením o to větším, oč hlasitější byly skeptické názory, že tenisté jsou příliš zhýčkaní. Bylo na čase přehodnotit ustálená kliše na adresu profesionálního sportu. Další důvod pro radikální změnu postoje k profesionálnímu sportu poskytoval samotný MOV. Samaranch a výkonný výbor MOV vyvíjeli další aktivity v oblasti emancipace profesionálního sportu ve světovém olympijském hnutí. Rozhodli se skoncovat s průběžnými úpravami Olympijské charty a zformovali tříčlennou komisi, která měla za úkol připravit text zcela nový. Z nového návrhu pravidlo 26 vypadlo. Problém konfliktu profesionalismus - amatérismus skončil. Vrcholový sport dneška je zaměstnání jako každé jiné a elitní sportovci vykonávají sport jako své hlavní zaměstnání. Kruh se uzavřel.

ZÁVĚR

Ve výše prezentovaném textu zůstávám u pohledu historizujícího, snažím se vyhybat pohledu etickému a filosofickému. Chtěla jsem poukázat na některé méně známé aspekty

profesionálního sportu a připomenout vztah tzv. socialistických zemí k vrcholovému sportu v období studené války. Světové mocnosti spolu na sportovních kolbištích vedly souboj o medaile. Jejich touha uspět v tomto souboji vedla ke kvalitativnímu i kvantitativnímu rozvoji sportu. Zaváděly progresivní tréninkové metody, uplatňovaly vědecké přístupy v přípravě sportovců, rozvíjely tělovýchovné lékařství a rehabilitační metody. S tím stoupaly nároky kladené na sportovce, trénink zabíral stále více času. Bylo stále více nemožné vedle sportu mít i vlastní práci nebo studium. Ukazuje se, že - paradoxně - u emancipace profesionálního sportu v olympijském hnutí v první řadě nestály bohaté firmy, ale svérázné pojetí sportovního amatérismu v politice socialistických zemí. Socialistické země vyvinuly v druhé polovině minulého století značné úsilí, aby svůj systém péče o sportovní reprezentanty zlegalizovaly v očích světové veřejnosti. To se jim podařilo. Nepodařilo se jim však otevřený prostor uchránit před soukromým sektorem, který využil příležitost, aby své zkušenosti z profesionálního sportu přenesl do oblasti sportu „amatérského“.

Při čtení textu je důležité si uvědomit, že náš úhel pohledu je značně ovlivněn skutečností, ve které se posledních 15-20 let pohybujeme, a že některé formulace a názory na amatérský a profesionální sport se nám dnes zdají přinejmenším naivní. Citace dobového tisku a dokumentů v tomto článku připomínají atmosféru, ve které se současný vrcholový olympijský sport utvářel.

REFERENČNÍ SEZNAM

- Strenk, A. (1994). Amateurism: The Myth and the reality. In Barney, R. – Scoty, M. *Issues in modern Olympic history. An antology*. International Olympic Academy.
- Doherty, K. A. (1971). Brief for amateurism in sports. *Olympic review*, 44, 254–257.
- Strenk, A. (1994). Amateurism: The Myth and the reality. In Barney, R. – Scoty, M. *Issues in modern Olympic history. An antology*. International Olympic Academy.
- Mezinárodní olympijský kongres v Praze. In Novák, R. V. (1925). *Sokolské besedy*. Praha: ČOS. s. 89–92.
- Tradice a pokrok. *Ruch v československé tělovýchově*. 15. 11. 1946, roč. 1. tamtéž
- Senn, A. E. (1998). *Power, politics, and the Olympic games*. Chap. 6, Entry of the Soviets, p. 84–85.
- Odměna byla 15 000 rublů za překonání národního rekordu a dokonce 25 000 rublů za světový rekord.

- Senn, A. E. (1998). *Power, politics, and the Olympic games*. Chap. 6, Entry of the Soviets, p. 85.
- Senn, A. E. (1998). *Power, politics, and the Olympic games*. Chap. 6, Entry of the Societa. Státní péče byla odstartována vládním usnesením z 30. 6. 1953.
- SÚA Praha, archiv ÚV KSČ 1945–1989, fond KSČ-ÚV-02/2, sv. 24, a. j. 34, bod 11 schůze politbyra 14. 12. 1954, Zavedení prémiových odměn vynikajícím sportovcům a úspěšným reprezentantům ve sportu.
- SÚA Praha, archiv ÚV KSČ 1945–1989, fond KSČ-ÚV-02/2, sv. 24, a. j. 34, bod 11 schůze politbyra 14. 12. 1954, Zavedení prémiových odměn vynikajícím sportovcům a úspěšným reprezentantům ve sportu.
- Schöbel, H. (1968). *The four dimensions of Avery Brundage*. Edition Leipzig.
- Olympijské řády*. (1959). Praha: STN. s. 7.
- tamtéž, s. 31.
- Olympijské hry. Olympijské řády, mezinárodní organizace v tělesné výchově*. (1963). Praha: STN. s. 36.
- tamtéž, s. 38.
- Bureš, K. (1970, leden 14). Blíží se konec olympijského amatéra. *Československý sport*.
- Lyžaři patří na ZOH! (1969, září 22). *Československý sport*.
- MS 1970 - opět Stockholm (1970, leden 5). *Československý sport*.
- Pácl, V. (1969, říjen 16). Řešení: olympijská kvalifikace. *Československý sport*.
- Bureš, K. (1970, leden 14). Blíží se konec olympijského amatéra. *Československý sport*.
- Na pořadu dne: paragraf 26 (1974, říjen 22). *Československý sport*.
- Olympijské hnutí*. (1975). Praha: Olympia. s. 6.
- tamtéž, s. 11.
- Dokumentace k dějinám českého olympismu*. 4. díl. Zápis o jednání ČSOV s předsedou J. A. Samaranchem (1981, listopad 6), s. 101–105.
- Ostře vyhraněné problémy (1981, květen 21). *Československý sport*.
- Kdo smí startovat na OH? (1981, říjen 13). *Československý sport*.
- Senn, A. E. (1998). *Power, politics and the Olympic Games*. Chap. 13, ... and Again!, p. 192.
- Valenta, Z. (1986, říjen 16). Rozporuplné rozhodnutí. *Československý sport*.
- Jsem pro profesionální statut (1987, duben 2). *Československý sport*.
- Československý sport*. 21. 8. 1987.

Mgr. Brigita Stloukalová, Ph.D.
KTVS, PdF Univerzity Hradec Králové
Rokitanského 61
500 03 Hradec Králové
e-mail: brigita.stloukalova@uhk.cz

PROFESSIONALISM AND AMATEURISM IN THE MIRROR OF THE SOCIALISTIC SPORT

Professional and amateur sport formed as picture of society lay-out in modern history. The first amateur definitions considered as the professional everybody who had exercised manual labour. VIII. Olympic Congress in Prague in 1925 established the professional practised a sport for money or received a refund of wages. This definition had survived in almost unchanged form as late as the second half of the 20th century, when sport stepped foot inside new social conditions determined with two world economic systems existence.

The VIII. Olympic congress in Prague in 1925 established nobody could participate in the Olympic Games “1. who was professional or had been professional wittingly in his sport or other one, 2. who received refund of wages.” This definition in unchanged form had lived through by the second half of the 20th century, when sport got itself into totally new social conditions determined with two world economical systems. The longstanding International Olympic Committee chairman Avery Brundage resisted pressure of the international sport associations and the national Olympic committees, his successor Lord Michael Killanin gave free play to it. Juan Antonio Samaranch who became unrestricted dictator of the Olympic movement in 80th and 90th of the 20th century opened gates with final validity. Just he provided for a payment of the high financial fees according to the socialistic model of the sport system. The XXIV. Olympic Games in Seoul in 1988 were important in this because tennis players celebrated their come back on the Olympic stadiums after sixty-four years. Tennis was typical representative of the professional sport. What relation was between

socialistic and capitalistic sport? Were athletes from the socialistic countries professionals? How the socialistic countries accepted changes into the Olympic movement in 80th of the 20th century? These and other questions keep one of keys for understanding contemporary situation in sport with his troubles: height of the athletes' fees, commercialisation, advertisement and promotion in the media, doping a fair play.

I miss ethical and philosophical point of view on the professional sport problems. I continue my historical point of view in presented article. I want to show some lesser-known aspects of the professional sport and remind relations of the socialistic countries to the top sport during cold war. The thirst to succeed in the medal duel contributed to growth of the demands on sportsmen. The training took more and more time. That is why was increasingly impossible for sportsmen to have an occupation or studies. It proves that not only wealthy companies stood at the professional sport emancipation but also specific understanding of the sport amateurism in the socialistic countries policy.

Key words: *amateurism, professionalism, Olympic movement, cold war*